

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И СПОРТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И
ДРУШТВО ФИЗИЧАРА СРБИЈЕ

Градско такмичење из физике ученика средњих школа
школске 2004/2005 године

IV разред

1. Док воз улази у главну железничку станицу у Београду, путник из воза посматра станични сат у даљини и примећује да 10 секунди тог сата траје 8 секунди, мерено његовим ручним часовником. Нашавши се на перону, путник констатује да су сада сатови у савршеном складу. Коликом брзином је воз улазио у станицу ако се зна да специјална теорија релативности важи и у Београду, само што константа c у Лоренцовим трансформацијама (брзина светлости) има вредност $c = 41 \text{ m/s}$?
(25 б.)
2. Полови батерије међусобно су спојени преко омског отпора R . За коју вредност тог отпора се на њему ослобађа максимална Џулова снага? Колики је у том случају напон између полова батерије? Електромоторна сила батерије је E , а њен унутрашњи отпор r .
(15 б.)
3. На растојању $b > R$ од центра награвљене металне лопте полупречника R налази се тачкаст изотропан извор светлости снаге P . Колика је температура лопте у стању термодинамичке равнотеже?
Напомена: Површина сферне калоте коју из сфере радијуса r исеца конус са врхом у центру сфере дата је изразом $S_{\text{kal}} = 2\pi r^2(1 - \cos\alpha)$, где је α угао отвора конуса.
(20 б.)
4. Монохроматско електромагнетно зрачење непознате таласне дужине пада на јоне хелијума He^+ који су пре озрачивања били у првом побуђеном квантном стању, и чије брзине термалног кретања су занемарљиве у поређењу са брзином светлости. У емисионом спектру He^+ који се добија након ове интеракције јавља се укупно 15 линија. Колика је таласна дужина фотона упадног зрачења? Колико линија у емисионом спектру припада фотонима чија је енергија већа од 52 eV ? Занемарити енергије узмака, као и зависност Ридбергове константе од масе језгра. Енергија јонизације атома водоника износи $W_i = 13,6 \text{ eV}$.
(20 б.)
5. Фотон енергије E_f креће се у сусрет слободном електрону који мирује. Наћи брзину референтног система у којем су импулси ове две честице супротни.
Напомена: Ако је E енергија честице и p_x, p_y, p_z Декартове компоненте импулса те честице онда се четворка $(E/c, p_x, p_y, p_z)$ трансформише при преласку из једног у други референтни систем на исти начин као и четворка (ct, x, y, z) , где је t временска а x, y и z Декартове просторне координате неког догађаја.
(20 б.)

Константе: Планкова $h = 6,62 \cdot 10^{-34} \text{ Js}$; маса електрона $m = 9,1 \cdot 10^{-31} \text{ kg}$; елементарно наелектрисање $e = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C}$; брзина светлости $c = 3 \cdot 10^8 \text{ m/s}$ (осим у првом задатку).

Задатке припремио: Драган Реџић
Рецензент: Мр Ђорђе Спасојевић
Председник комисије: Др Мићо Митровић

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И СПОРТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ДРУШТВО ФИЗИЧАРА СРБИЈЕ

Решења задатака са градског такмичења из физике ученика средњих школа школске 2004/2005 године, IV разред

1. Нека је v тражена брзина воза. Слика станичног сата који показује рецимо 0 секунди у неком тренутку t_0 времена у возу доспева до ока путника у путниковом тренутку $t_0 + L/c$, (5 б) где је L растојање између путника и станичног сата у тренутку t_0 времена у возу, мерено из воза. Кад станични сат показује 1 секунд, временски тренутак у возу је $t_0 + \gamma$, (5 б) где је $\gamma = (1 - v^2/c^2)^{-1/2}$ (дилатација времена!), а станични сат је на растојању $L - v\gamma$ од путника, опет мерено из воза. Слика “станични сат показује 1 секунд” доспева до ока путника у тренутку $t_0 + \gamma + (L - v\gamma)/c$ (5 б) путниковог часовника (односно времена у возу), одакле следи да показивања станичног сата која се разликују за један секунд доспевају до ока путника са размаком $\gamma(1 - v/c) = (1 - v/c)^{1/2}/(1 + v/c)^{1/2}$ (3 б) његових, путникових, секунди. Према томе, 10 секунди станичног сата трају за путника $10(1 - v/c)^{1/2}/(1 + v/c)^{1/2}$ његових секунди, (2 б) па из услова задатка имамо $(1 - v/c)^{1/2}/(1 + v/c)^{1/2} = 8/10$, одакле налазимо $v = 9 \text{ m/s}$. (5 б)
2. Јачина струје кроз R је $I = E/(R + r)$, (3 б) а Џулова снага која се на њему ослобађа $P_J = RE^2/(R + r)^2$. (3 б) У добијеном изразу R је независно променљива, а E и r су параметри, па је $dP_J/dR = E^2(R - r)/(R + r)^3$. (3 б) Лако је закључити да је нула тог првог извода $R = r$ управо тржени максимум функције $P_J(R)$. (3 б) Тражени напон је очигледно $rE/2r = E/2$. (3 б)
3. Пошто нагарављена метална лопта има особине апсолутно црног тела, она апсорбује целокупну енергију која доспева на њену површину. (2 б) Тангенте на површину лопте из тачкастог извора образују конус; лопта апсорбује оно зрачење које тачкасти извор емитује у део простора који одговара том конусу. (3 б) На основу претпостављене изотропности тачкастог извора закључујемо да се снага коју емитује извор, P , односи према снази коју апсорбује лопта, P_{aps} , као што се површина сфере полупречника r ($r < b - R$), са центром у извору, односи према површини сферне калоте коју из површине сфере исеца поменути конус тангенти. Дакле, $P : P_{\text{aps}} = 4\pi r^2 : S_{\text{kal}}$, (5 б) па је $P_{\text{aps}} = PS_{\text{kal}}/4\pi r^2 = \dots = (P/2)[1 - (b^2 - R^2)^{1/2}/b]$. (3 б) У последњем кораку $\cos\alpha$ је нађен на основу Питагорине теореме. У стању термодинамичке равнотеже апсорбована снага једнака је емитованој снази: $\sigma T^4 4\pi R^2 = (P/2)[1 - (b^2 - R^2)^{1/2}/b]$, (5 б) па је $T = (P/\sigma 8\pi R^2)^{1/4}[1 - (b^2 - R^2)^{1/2}/b]^{1/4}$ (26)
4. На основу Боровог модела за водонику сличан атом имамо $hc/\lambda_{nm} = hcRZ^2(1/n^2 - 1/m^2)$. (6 б) Како је енергија јонизације атома водоника $hcR = 13,6 \text{ eV}$ и $Z_{\text{He}} = 2$ (2 б) енергија јонизације јона He^+ износи $54,4 \text{ eV}$. (1 б) Упадни фотони ексцитују јоне He^+ са првог побуђеног ($n = 2$), на неки m -ти енергетски ниво. Укупан број спектралних линија насталих деексцитацијом је $m!/2!(m - 2)!$ (број комбинација друге класе од m елемената) (5 б) па је $m(m - 1) = 30$, одакле $m = 6$. (2 б) Упадни фотони имају енергију $54,4 \cdot (1/4 - 1/36) \text{ eV} \approx 12,1 \text{ eV}$, односно таласну дужину $\lambda_{26} = hc/(12,1 \text{ eV}) \approx 103 \text{ nm}$. (2 б) У емисионом спектру се јављају две линије ($6 \rightarrow 1$ и $5 \rightarrow 1$) које одговарају фотонима енергије веће од 52 eV . (2 б)
5. Референтни систем у којем је укупан импулс нула назива се у специјалној релативности систем центра импулса, CI систем. Означавајући примом величине у CI систему, на основу Напомене имамо $p'_x = \gamma_u(p_x - uE/c^2)$, (7 б) где је u интензитет брзине CI система, а $\gamma_u = (1 - u^2/c^2)^{-1/2}$. ($x-x'$ оса је иабрана тако да импулс фотона има само x - компоненту.) За импулс фотона важи $p'_f = \gamma_u[E_f/c - uE_f/c^2]$, (5 б) јер $E_f = p_f c$, а за импулс електрона $-p'_f = \gamma_u(0 - um)$. (5 б), па је $u = E_f c / (E_f + mc^2)$. (3 б)

Задатке припремио: Драган Реџић

Рецензент: Мр Ђорђе Спасојевић

Председник комисије: Др Мићо Митровић